

Rivista Italiana di Studi Catalani

International Advisory Board

Lola Badia, Universitat de Barcelona
Enric Bou, Università “Ca’ Foscari” di Venezia
Kálmán Faluba, “Eötvös Loránd” Tudományegyetem, Budapest
Maria Grossmann, Università degli Studi dell’Aquila
Jaume Martí Olivella, University of New Hampshire, Durham, NH
Joan Ramon Resina, Stanford University, Stanford, CA
Roser Salicrú i Lluch, Institució Milà i Fontanals, C.S.I.C., Barcelona
Tilbert D. Stegmann, “Johann Wolfgang Goethe” Universität, Frankfurt a.M.
Giuseppe Tavani, Professore emerito, Università di Roma “La Sapienza”

Rivista Italiana di Studi Catalani

Direzione scientifica:

Patrizio Rigobon, Università “Ca’ Foscari” di Venezia
Maria Teresa Cabré, Presidente della Secció Filològica dell’Institut d’Estudis Catalans – IEC, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona
Claudio Venza, Università degli Studi di Trieste

Direzione editoriale:

Veronica Orazi, Università degli Studi di Torino

Redazione:

Gabriella Gavagnin, Universitat Central, Barcelona
Elena Pistolesi, Università degli Studi di Modena e Reggio Emilia
Barbara Greco, Università degli Studi di Torino
Juan Landa Diestro, Università degli Studi di Torino
Linda Lisino, webmaster e web designer

Università degli studi di Torino

Dipartimento di Lingue e Letterature straniere e Culture moderne
via s. Ottavio, 20 – I-10124 Torino
tel. +39 011 6702000 fax +39 011 6702002
veronica.orazi@unito.it

<http://riscat.ediorso.it>

Pubblicazione periodica annuale registrata presso il Tribunale di Alessandria al n. 32/2015 (4 maggio 2015) ISSN 2279-8781 ANCE 206402
Direttore Responsabile: Lorenzo Massobrio

Rivista Italiana di Studi Catalani

5 (2015)

Edizioni dell'Orso
Alessandria

Volume edito a cura di V. Orazi

Volume pubblicato con contributo di fondi:

Associazione Italiana di Studi Catalani

(Direttivo 2012-2015: V. Orazi, E. Bou, A.M. Compagna, E. Pistolesi, V. Ripa, L. Carol Geronès, I. Turull)

Institut Ramon Llull

Oficina Cultural - Embajada de España

© 2015

Copyright by Edizioni dell'Orso s.r.l.

via Rattazzi 47 – I-15121 Alessandria

tel. +39 0131 252349 fax +39 0131 257567

e-mail: info@ediorso.it

<http://www.ediorso.it>

Realizzazione editoriale e informatica: ARUN MALTESE (bibliotecnica.bear@gmail.com)

È vietata la riproduzione, anche parziale, non autorizzata, con qualsiasi mezzo effettuata, compresa la fotocopia, anche a uso interno e didattico. L'illecito sarà penalmente perseguitabile a norma dell'art. 171 della Legge n. 633 del 22.04.1941

ISSN 2279-8781

ISBN 978-88-6274-579-6

Indice

VICENT SIMBOR ROIG <i>La ironia en Rusiñol: “L'auca del señor Esteve”</i>	1
ALBERTO MAFFINI <i>Le riviste letterarie e la ricezione della letteratura catalana nella Milano degli anni '20</i>	25
SEZIONE MONOGRAFICA	
ALESSANDRA LOREGGIA <i>Nora Albert: poetessa poliedrica</i>	47
ATTUALITÀ	
LINDA LISINO <i>La promozione della lingua catalana nell'era digitale. Azioni, motivazioni e reazioni</i>	133
MARIA DELS ÀNGELS FUMADÓ ABAD – NÚRIA PUIGDEVALL BAFALUY <i>Símbols d'identitat catalana a Tàpies. Una proposta didàctica per treballar la llengua a classe</i>	147
IN MEMORIAM	
GIUSEPPE GRILLI <i>Alberto Varvaro catalanista</i>	165
GIUSEPPE GRILLI <i>Ricordo di Carles Miralles</i>	171

ENRIC BOU

Joaquim Molas: ordre i dubtes

177

RECENSIONI

Capítols de la Barranxel·leria i del dret de cabeçatge (l'Alguer, s. XVII i XVIII), edició i introducció de Andreu Bosch i Rodoreda, pròleg de Joan Veny, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, “Scripta” 4, 2013, 88 pp. (V. Orazi), pp. 185-188.

185

Enric BOU

Università “Ca’ Foscari” di Venezia
enric.bou@unive.it

Joaquim Molas: ordre i dubtes

Necrològica prof. Joaquim Molas
Necrology prof. Joaquim Molas

Vaig començar a assistir a les classes de Joaquim Molas a la UAB de Bellaterra. Era l’any 1972. Teníem dos professors de literatura catalana que representaven dues generacions i maneres d’ensenyar literatura. Josep Romeu i Joaquim Molas. Tots dos provenien dels estudis de romàniques, un model positivista establert, que els havia arribat del gran Martí de Riquer. I que provenia amb més o menys giragoneses, de Milà i Fontanals i els Rubió, en especial de Rubió i Balaguer. Dues èpoques, medieval i contemporània, i dues maneres de fer. Romeu omplia la pissarra de llistes de bibliografia i ens submergia en la lectura dels clàssics medievals, de Ramon Llull a *Tirant lo Blanc*. Molas ensenyava literatura dels segles XIX i XX. I allí es movia en terra ignota. Ens proposava interpretacions molt noves, que devia haver inventat la nit abans, i que per nosaltres crescuts en un món sense sol, la nit eterna de la dictadura, eren sorprenents. Ens parlava de Carner i els cuplets, de Verdaguer i els cal·ligrames de Sindreu.

Molas ensenyà als Estudis Universitaris Catalans entre el 1961 i el 1972, on diu la llegenda que la Montserrat Roig, de vegades, s’asseia amb les cames creuades damunt la taula del professor per provocar-lo. I a partir del 1969, quan guanyà la càtedra de la nova Universitat Autònoma, ho va poder fer d’una manera més estructurada, aplicant un programa d’estudi, que era una de les seves passions. En els anys setanta estava encara molt interessat en la història literària de fonament marxista lukacsiana i s’entretenia a organitzar grans visions de conjunt. Era una necessitat òbvia, perquè fins llavors la literatura dels segles XIX i XX s’explicava (és un dir) a partir d’una visió endògena i romàntica produïda per la pròpia Renaixença. Molas va proposar una ordenació, un cànnon, una selecció d’autors. De vegades havia confessat el repte que tenia a les aules veïnes: la competència dels Paquito Rico, Alberto Bleca, Sergi Beser, José-Carlos Mainer, i altres, explicant literatura espanyola des d’una tradició historiogràfica de dècades, amb un gruix d’estudis, articles i llibres, considerable. Ell improvisava.

Cada classe representava una monografia i deu articles. Semblava que ho feia com una màgia, a partir del no-res, però no era així: ho feia després d'hores llargues de lectura, a partir de la inspiració inicial de la selecta biblioteca familiar, de sistemàtiques batudes pel mercat de Sant Antoni i llibreters de vell. Semblava improvisat, però era tot pensat i paït. Era una proposta per llegir el passat. El manifest, el grup, els autors més importants, els textos clau. Les bases del mètode eren senzilles: dosis d'eruditio per disposar de tot el material d'arxiu i de lectura necessari; imaginació per establir relacions entre els material aplegats; i mètode i intel·ligència per donar sentit a l'operació.

Per una generació que havíem descobert l'existència de la literatura catalana de manera gairebé clandestina, era un luxe trobar un mestre, pacient amb nosaltres i amb la matèria, ordenat, amb un sentit de l'humor càustic, que ens presentava una tradició literària forta i que s'entretenia a organitzar-la en grans panorames, amb atenció als textos més importants. En aquella època encara no s'avaluava els professors, però Molas treia molt bona puntuació en les converses de cafè quan comparàvem els professors.

Es relacionà sempre amb escriptors. Carles Riba, J.V. Foix, Joan Oliver i Salvador Espriu, l'ajudaren a conèixer en directe la cultura anterior a la guerra civil. Després continuà el contacte amb els coetanis o més joves: Baltasar Porcel, Terenci Moix, Montserrat Roig, Pere Gimferrer, entre altres. Tots van ser convidats a les seves classes o van mantenir una intensa relació amb ell. Gimferrer sempre li feia llegir els seus llibres de poema abans de publicar-los.

Joaquim Molas ha declarat en diverses ocasions que el moment decisiu en la seva formació literària fou quan va poder integrar les dues tradicions en què s'havia educat: la popular, a casa, feta de Modernisme, cuplets, Avantguarda vista mig d'esquitllentes a les revistes que el seu pare tenia a casa; i la tradició d'alta cultura, apresa a la Universitat, o sistematitzada a les tertúlies de Riba, Foix. Per això en les primeres possibilitats d'expressar un pensament propi ho féu assajant d'integrar aquests dos mons, proveint un revulsiu notable per a una societat literària que vivia en una somnolència imposta.

Va replantejar de manera decisiva els estudis sobre el segle XIX, a partir de l'anàlisi de figures clau com Aribau, Verdaguer o A. Mestres, o amb les antologies, *Poesia catalana romàntica* (1966, 1997) i *Poesia catalana de la restauració* (1966), *Poesia neoclàssica i romàntica* (1968). Fou l'impulsor, amb Manuel Jorba i Antònia Tayadella, d'un renovador "Col·loqui sobre la Renaixença" (1984). Va iniciar els estudis sobre el Modernisme quan els arquitectes redescobrien Gaudí. També es va sentir atret per literatura popular de consum i la història de la crítica. Seguint el fil d'un dels seus

professors a l'institut, Guillermo Díaz Plaja, va descobrir la literatura d'avantguarda en català. L'estudi i antologia *La literatura catalana d'avantguarda 1916-1938* (1983) i l'edició de les *Poesies* (1978) de Joan Salvat-Papasseit corresponen a aquesta passió.

En aquelles aules de l'Autònoma, a partir del 1982 a la Universitat de Barcelona, va fer molts amics: els seus alumnes. Convençuts o no. Les classes començaven amb un retard notabilíssim, més enllà del “quart d'hora acadèmic”, però acabaven amb encara més retard, i continuaven al bar, a casa seva. Moltes d'aquestes persones van ser els seus amics. Alguns els seus enemics. Ja se sap. Sobretot als inicis ell era de mena dogmàtica i sectària. Amb els anys va entendre que hi havia molts models d'estudi del fet literari, i molts autors que poden no agradar-te, però que tenen un valor innegable.

Moletes? Moletes, amb més “famílies” i grupúsculs que la desapareguda UCD, però units per un reconeixement del que ens havia ensenyat. Joan Fuster parlava despectivament dels “cagallons dels marges”, i vist en la distància era una demostració de fervor. Altres es referien als “moletes” com una mena de secta sònica, programada per destruir l'estudi de la literatura. Com em va dir en una ocasió Alberto Blecu: «este ha oido las campanas, pero no las ha visto». Estudiosos com Joan-Lluís Marfany, Marina Gustà, Joan Ramon Veny, Jordi Malé, donen una idea de la diversitat de formació i de les múltiples transformacions del seu mètode d'estudi. Ho va fer bé? Ho va fer molt bé. Però no era ximple i ell mateix reconeixia errors, de judici, de tria de persones o selecció d'autors. Rectificar és de savis. I ho va fer en múltiples ocasions.

Tenia la impressió que havia escrit poc. Però els seus grans llibres van ser els seus cursos, les obres col·lectives, l'ordenació del sistema literari, plagiada en diverses ocasions. A *Fragments de memòria* deia que, de primer, l'aventura de llegir la va convertir en imitació, en escriptura, però conscient de les pròpies limitacions va decidir transforma-la en objecte d'estudi, «vaig deixar ‘d'escriure’ per dedicar-me a ‘descriure’». Claudio Guillén em va dir una vegada que admirava molt la seva escriptura, com la d'un artesà medieval que polia i repolia, atent al resultat final. Llegint una pàgina de Molas sentia el grinyol, el patiment de l'escriptura.

El sentit de l'humor l'aplicava a establir relacions insòlites. Era un mestre del calembur. Alguns exemples: Coll i Alentorn = el corbata; un conseller d'afers exteriors, Vallvé = Va i Ve; l'Institut Ramon Llull = el Ramon Lluny. Nyunyes i Navarru. Home de principis i de gestos radicals, culer impenitent, quan el constructor va convertir-se en president del Barça, va iniciar un boicot unipersonal i va deixar d'anar al camp, es va donar de baixa com a soci i no hi va tornar mai més.

Era una persona de gran cultura i intel·ligència. De vegades tenia moments d'inseguretat. Cagadubtes per perfeccióisme, per por d'errar. Malgrat viure a l'estrange, vaig col·laborar estretament amb ell en un projecte que va durar gairebé deu anys. Era l'antologia de poesia visual *La crisi de la paraula* que es va publicar el 2003. Ens vèiem en els meus viatges a Barcelona i fèiem llargues sessions a Sant Feliu de Guíxols o al pis del carrer Provença. De vegades pensava que s'havia convertit en una excusa per veure'ns. La Maria, reia. Cada cop que ens trobàvem volia iniciar de cap i de nou, modificant la selecció, l'ordre, els criteris de la tria. Fins i tot en galrades volia introduir canvis.

Molas, a partir de la seva doble condició de crític i historiador i en un temps de mancances, es va dedicar a moltes empreses editorials que van ser complement de l'activitat docent. *L'Antologia Catalana* (1965-1984) i *Les millors obres de la literatura catalana* (1978-1983) [MOLC] són alhora una expressió indefugible d'un pensament literari, una proposta de gust i d'ordenació, i l'opinió sobre categories estètiques i sistemes de valors. Però també testimoni de les condicions (llegeixi's limitacions) del moment en què es van publicar. Les dues col·leccions manifesten unes tendències. I un criteri. El gruix de *L'Antologia Catalana* es publicà durant la dictadura, en un moment en què els editors encara feien la viu-viu i coincidint amb un moment fortament expansiu d'Edicions 62, en l'època fundacional de Max Cahner. La col·lecció reflecteix els altibaixos (i daltaabaixos) del món editorial. En canvi, la MOLC coincidí amb un moment d'eufòria per les esperances de redreçament nacional, després de la mort del dictador, i l'aplicació del decret d'ensenyament del català de 1978. Les condicions polítiques entre una i altra col·lecció canviaren de manera notable, i no tant la situació dels estudis –l'erudició– que sustentava ambdós projectes.

En visites a Barcelona l'anava a veure. I sempre em va sorprendre la seva curiositat, la paciència, l'interès a escoltar el que podia explicar-li del que passava a França, als EUA, a Itàlia, preguntant sempre per la política local i les novetats en els estudis literaris. A mesura que passaven els anys expressava un pessimisme creixent. El vaig veure per última vegada pocs dies abans de morir i encara vaig poder mantenir una bona conversa. Tornava a algunes de les seves obsessions: no saber com s'acabarà aquest «moment tan difícil barra complicat» que estem vivint. Opinava que els historiadors del futur tindran moltes dificultats per explicar el que està passant, la davallada tan ràpida dels principis, dels sistemes literaris, editorials, polítics. Era la curiositat per saber com serà jutjat el present. Havia dimitit de la vida, però encara tenia curiositat per l'entorn. Em va preguntar pels nous escriptors. Quan entre els poetes vaig esmentar Josep

Pedrals se li van il·luminar els ulls; «Ah, sí, Pedrals és una cosa nova». Aquesta és una de les moltes lliçons de Joaquim Molas, atent al present, amb un ull al passat. I posats a ser transcendentals, ell em va ensenyar la importància de l'homologació de la catalana envers la universal, i la voluntat d'exhaustivitat en l'anàlisi del sistema literari.

Al final de *Vida privada* quan mor la mare de Boby Xuclà, el narrador comenta: «s'enduia l'aire més excels d'una Barcelona que ja ha passat». Amb Molas se'n va una Catalunya que ja ha passat. No sabem com serà la del futur, però amb ordre i dubtes ens ha ajudat a entendre la del passat.